

Antiratno pismo i biblijski intertekst u izabranim romanima Josipa Mlakića

---

Ljubić, Paola Katarina

Undergraduate thesis / Završni rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:090139>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-12**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

zir.nsk.hr

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Sveučilište u Zadru

Odjel za kroatistiku

Preddiplomski sveučilišni studij hrvatskog jezika i književnosti

Paola Katarina Ljubić

Antiratno pismo i biblijski intertekst u izabranim romanima

Josipa Mlakića

Završni rad

Zadar, 2023.

Sveučilište u Zadru

Odjel za kroatistiku

Preddiplomski sveučilišni studij hrvatskog jezika i književnosti

Antiratno pismo i biblijski intertekst u izabranim romanima Josipa
Mlakića

Završni rad

Student/ica:

Paola Katarina Ljubić

Mentor/ica:

izv. prof. dr. sc. Miranda Levanat-Peričić

Zadar, 2023.

SADRŽAJ

Sažetak.....	Error! Bookmark not defined.
1. INTERTEKSTUALNOST I ANTIRATNO PISMO	3
1.1. Intertekstualnost	3
1.2. Antiratno pismo.....	4
2. <i>Božji gnjev</i>	5
2.1. Protagonist Ilija	5
2.2. Motiv osvete i Božji gnjev.....	6
2.3. Simbolika kiše	8
3. <i>Ljudi koji su sadili drveće</i>	8
3.1. Dias Irae.....	8
3.2. Simbolika kiše.....	9
3.3. Propovjednik	9
3.4. Šimun Cirenac	10
3.5. Na obali rijeka babilonskih.....	10
3.6. Simbolika broja tri	11
4. <i>Druga Noina arka</i>	11
4.1. Potop.....	11
4.2. Arka.....	12
5. Zaključak	13
Literatura	15

Sažetak

Tema završnog rada vezana je uz uz intertekstualne poveznice *Biblije* i antiratnog pisma u izabranim romanima Josipa Mlakića. Točnije, analizira se korelacija djela *Božji gnjev* (2014), *Ljudi koji su sadili drveće* (2014) i *Druga Noina arka* (2022) s *Biblijom*. Biblijski intertekst u svakom se romanu očituje na osnovu korištenih simbola, analogijom imenima, citiranju *Svetog pisma* te brojnim biblijskim opisima. Rad se sadržajno sastoji od četiri poglavlja, a koncipiran je na način da se u prvom poglavlju definiraju pojmovi intertekstualnosti i antiratnog pisma dok se u drugom poglavlju analizira djelo *Božji gnjev* (2014) i njegova korelacija s *Biblijom*. Treće poglavlje posvećeno je interpretaciji djela *Ljudi koji su sadili drveće* (2010). U posljednjem poglavlju težište je na analizi romana *Druga Noina arka* (2022) te se također ispituje korelacija s *Biblijom*.

Ključne riječi: antiratno pismo, intertekstualnost, Josip Mlakić, *Božji gnjev*, *Ljudi koji su sadili drveće*, *Druga Noina arka*

Summary

Anti-war Literature and Biblical Intertext in the Selected Novels by Josip Mlakić

The topic of the final paper is related to the intertextual links between the *Bible* and the anti-war literature in the selected novels of Josip Mlakić. More specifically, the correlation of the works *Božji gnjev* (2014), *Ljudi koji su sadili drveće* (2014) and *Druga Noina arka* (2022) with the *Bible* is analyzed. The biblical intertext in each novel is manifested on the basis of the symbols used, analogies with names, citations of the Holy Scriptures and numerous biblical descriptions. The content of the work consists of four chapters, and it is designed in such a way that the first chapter defines the concepts of intertextuality and anti-war literature, while the second chapter analyzes the work *Božji gnjev* (2014) and its correlation with the *Bible*. The third chapter is devoted to the interpretation of the work *Ljudi koji su sadili drveće* (2010). In the last chapter, the focus is on the analysis of the novel *Druga Noina arka* (2022), and the correlation with the *Bible* is also examined.

Key words: Anti-war Literature, Intertext, Josip Mlakić, *Božji gnjev*, *Ljudi koji su sadili drveće*, *Druga Noina arka*

1. INTERTEKSTUALNOST I ANTIRATNO PISMO

1.1. Intertekstualnost

Autorica Julia Kristeva uvela je termin intertekstualnosti 1966. te istaknula da se svaki tekst gradi kao mozaik citata i da se radi o apsorpciji i transformaciji drugoga teksta. (Oraić Tolić, 2019: 45). Zatim je Roland Barthes utemeljio teoriju opće intertekstualnosti koja ima viđenje teksta kao „neraspletivoga tkanja anonimnih citata i eksplozije značenja“ (Oraić Tolić, 2019: 48). Na osnovu njihovih teorija intertekstualnost je postala širok pojam koji je ujedno i „zrcalna slika vlastite postmoderne kulture i postmodernističke književnosti, koja je i sama u velikome dijelu intertekstualna, tj. ispunjena anonimnim citatima bez navodnika“ (Oraić Tolić, 2019: 54). U međuvremenu su nastale podjele na opću i posebnu te eksplicitnu i implicitnu intertekstualnost – „Implicitna se intertekstualnost odnosi na kodove i poetičke arhetipe na kojima počiva književnost, a eksplicitna na oblike i žanrove kao što su citat, parodija, plagijat“ (Oraić Tolić, 2019:57). U ovom kontekstu, u Mlakićevim romanima prevladava implicitna intertekstualnost, odnosno podtekstovi nisu eksplicitni ili izravno označeni, nego se na njih aludira. Naravno, od čitatelja se očekuje kvalitetno poznavanje *Biblije* radi ispravne interpretacije djela.

Pavao Pavličić u svom članku „Intertekstualnost i Intermedijalnost. Tipološki ogled.“ navodi tri uvjeta koja potkrepljuju tvrdnju da je određeno djelo prožeto intertekstualnošću. Pavličić smatra da intertekstualne veze u djelu trebaju biti jasno vidljive, no navodi uz citiranje metode prikrivanja intertekstualnosti, a to su: aluzije jednog teksta na drugi, sličnosti, polemike, međusobno citiranje itd. (Pavličić, 1988: 157).

Jedan od zahtjeva je uporaba specifičnih sredstava koja dijele oba književna teksta, tj. oba djela moraju slijediti usporediv i prepoznatljiv stilski, kompozicijski ili neki drugi proces, ili moraju međusobno komentirati ili parafrazirati postupke (Pavličić, 1988: 157). Posljednji uvjet je postojanje smislene veze koja nosi određeno značenje.

U tom smislu u Mlakićevim romanima prisutne su dijakronijske veze koje dokazuju aktualnost biblijskih motiva čak i u suvremenoj književnosti.

Prema Oraić Tolić postoje četiri primarne kategorije intertekstualnih veza, tj. relacija. Prva vrsta odnosa je isključivanje u kojem nema jasne veze između dva teksta. Druga vrsta je intertekstualna inkluzija koja uključuje djela poput parodije, travestije i sličnih djela. Treći oblik je intertekstualno sjecište, a odnosi se djelomičnu poveznicu između tekstova. Intertekstualna ekvivalencija, odnosno stanje podudarnosti dva teksta je posljednja i četvrta vrsta. To se odnosi na plagijat, citate i slično (Oraić Tolić, 1990:13). Od navedenih veza u analiziranim romanima prevladavaju intertekstualno sjecište te intertekstualna ekvivalencija što se može iščitati kroz brojne biblijske citate i motive.

1.2. Antiratno pismo

Rat je imao snažan utjecaj na stvaralaštvo hrvatske proze što se očituje na temelju brojnih potresnih i literarno uvjerljivih romana, autobiografskih i esejističkih priča koje dočaravaju traume te patnje ljudi kao i negaciju humanosti (Primorac, 2012: 19).

Nebojša Lujanović ističe da postoje konstruirani, tj. rekonstruirani identiteti u modernoj bosanskohercegovačkoj i hrvatskoj književnosti koji se ogledaju kroz proznu produkciju. Lujanović počinje definiranjem pojma „ideologija“ prije nego što elaborira identitet zajednice (2018:13). Također, Huljek zapaža da je ideologija konstrukt, složeni sustav sastavljen u cjelinu koja povezuje mnoge aspekte na temelju niza vodećih načela. To je skup vjerovanja, a način na koji je strukturiran pomaže u razumijevanju šireg svijeta (Huljek, 2020:10).

Enver Kazaz iznosi mišljenje kako znatan broj pisaca pa i Josip Mlakić „...svojim držanjem u ratu, svojim antiratnim angažmanom, svojim tekstovima protiv moćnika- postao je moralnim uzorom u bosanskohercegovačkom društvu“ (Kazaz, 2012: 57). Takve pisce Kazaz uspoređuje s epskima jer im je uloga osvješćenje naroda: „Epski pjevač, je naime, simbolički i ideološki centar oko kojeg se okuplja kolektiv, a njegova pjesma sama je srž kolektivnih vrijednosti i temeljni proizvođač simboličkog imaginarija i sistema identifikacija za proizvodnju autoritarnog koncepta etničkog identiteta“ (Kazaz, 2012: 63).

Lujanović tvrdi da je konstrukt bosanskog fatalizma jedna od značajki Mlakićeva opusa, a radi se o „...stapanju svjetonazorskih, kulturnih, ali i književnih nasljeđa...“ (Lujanović, 2018:

100). Konstrukt se sastoji od tri sastavnice, a jedna od njih je i prostor kao poprište tragedije. Naime, u Mlakićevim romanima Bosna je definirana kao područje rata, beznađa i tjeskobe, a upravo se prostor prikazuje kao uzrok istima. Također, ističe se i u kolikoj mjeri vrijeme i prostor utječu na osobni identitet (Lujanović, 2018:146). Lujanović dolazi do zaključka da je struktura teksta građena na motivu sukoba, najprije između hrvatskog i bošnjačkog identiteta, a zatim i unutar identiteta određene osobe (Lujanović, 2018:150). Kao važna problematika ističe se i izazov pronalaska ili izgradnje novog identiteta u poslijeratnom razdoblju.

Huljek iznosi zapažanje da su problematične i ideologije koje promiču pogrešne vrijednosti, a istovremeno slijede svoje interese, što ne rezultira ujedinjenijom i snažnijom zajednicom, već sukobima i krvoprolićem (Huljek, 2010:10). Upravo se ovakav stav prema ideologiji očituju u romanima Josipa Mlakića koji se bavi tematikom rata te svim patnjama i zlom koje donosi sa sobom kao i ljudskim životima koje odnosi.

2. Božji gnjev

Roman *Božji gnjev* autora Josipa Mlakića tematizira rat, tužne životne sudbine kao i postizanje pravde u beskrupuloznom društvu. Naime, protagonist Ilija je vojnik koji otkriva da su njegov brat i još osam vojnika poginuli tijekom tajne misije. Uz okolnosti smrti, misterij je, između ostalog, i pozamašna svota novca pronađena uz svakog od preminulih. Ilija isprva samo želi doznati istinu o ubojstvu svog brata, ali kako napreduje radnja u njemu se budi bijes i srdžba koji ga potiču na osvetu.

2.1. Protagonist Ilija

„Potok Kišon“ naziv je prvog poglavlja knjige. To je značajno mjesto u *Prvoj knjizi o kraljevima* jer se na tom mjestu ispunilo proroštvo starozavjetnog proroka Ilije koji je tvrdio će sljedbenici Baala zbog krivovjersva okončati život. Prorok Ilija i protagonist Mlakićeva romana dijele brojne identične karakterne crte, između ostalog, imaju i identično ime: „Ime je znak? Ono nas određuje? Dobio sam ga po strašnom, strogom i nemilosrdnom starozavjetnom proroku“ (Mlakić, 2014: 13).

Poput proroka Ilije, i njegova pojava izazivala je strah i trepet kod nekolicine: „Mađar mi je jednom rekao kako bi se usudio sukobiti sa svim ljudima koje poznaje osim sa mnom“ (Mlakić, 2014: 166). S druge strane, Ana Bišćan u svojoj analizi uočava da Ilija ne osjeća strah od gotovo nikoga i ničega, već je vođen emocijama bijesa i gnjeva koje ga potiču na agresivnost. (Bišćan, 2020: 38). Ipak, tvrdi da se u djelu očituje strah od rata kojeg i sam Ilija opisuje kao događaj u kojem sudjeluju isključivo preplašeni ljudi (Bišćan, 2020: 42).

Nedostatak empatije očituje se u osjećaju satisfakcije prilikom planiranja natporučnikova ubojstva: „Ali nisam želio da umre 'prirodnom smrću'. Htio sam fotografiju na kojoj se vidi da je mrtav“ (Mlakić, 2014: 207). Naime, natporučnik je poput sudca odlučivao o ljudskim sudbinama pa se sam pripovjedač pita: „Tko ima pravo igrati se Boga, nemarno povlačiti ljudske figure, žrtvovati ih za neku maglovitu, daleku završnicu?“ (Mlakić, 2014: 211). Bišćan u svojoj interpretaciji romana ističe da je Ilija proživio pregršt emocija od tuge preko straha do bijesa (Bišćan, 2020: 33).

U *Knjizi postanka* Kain je ubio svog brata Abela te je doživotno obilježen tim strašnim činom, a istu sudbinu dijeli protagonist djela: „Postojao je Kainov znak kojim je Bog obilježio bratoubojicu. No postao je znak svih ubojica. Nosio sam ga na čelu i ljudi su ga vidjeli“ (Mlakić, 2014: 166). Važno je i istaknuti da je prorok Ilija zaštitnik Bosne odakle je porijeklom i protagonist romana.

Starozavjetni Ilija „...je žestok čovjek, i njegova je žestina božanska. Snaga i zasljepljujuće značenje njegovih djela dolaze od njihove savršene sprege s Božjim zapovijedima“ (Cocagnac, 2002: 237). Ista osobina krasi i protagonista djela koji vođen bijesom dolazi do krajnjeg cilja. U epilogu romana glavni junak priče svira na bratovoj gitari pjesmu „*Stairway to Heaven*“ i vidi nebeske stepenice u oblacima (Mlakić, 2014: 233). S druge strane, Kukoleča zapaža da je prorok Ilija također svoj život završio usponom na nebo (Kukoleča, 2017: 29).

2.2. Motiv osvete i Božji gnjev

Pokretač same radnje i povod za Ilijinu misiju upravo su emocije gnjeva, frustracije, mržnje kojima je prožet cijeli roman. Naime, kroz proceduru pronalaska ubojice vlastitog brata, Ilija konstantno osjeća intenzivan bijes. Iako osuđuje natporučnikovo ponašanje, svjestan je da

se njegov obrazac ponašanja ne razlikuje drastično odnosno da je ubojstvo smatrao rješenjem. Mogli bismo reći da se pri donošenju odluka vodio Machiavellijevom tezom da cilj opravdava sredstvo: „Jer, što je mržnja, zapravo, ako ne to: bijes i očaj?“ (Mlakić, 2014: 16). Nakon ubojstva prijatelja Zorana dominantna emocija je ljutnja jer ubojice zapravo nisu bili neprijatelji: „Došli su s naše strane. Osjetio sam gnjev. Bio je to strašni, nemilosrdni Božji gnjev“ (Mlakić, 2014: 126). Zaključivši da je smrt Zorana kao i devetorice bila nedvojbeno vješto isplanirana, izjavio je: „Mjesto odakle je pogođen Goran bio je moj potok Kišon“ (Mlakić, 2014: 131). Dakle, potok Kišon aludira na buduća krvoprolića i nesreće.

Starozavjetni prorok Ilija i protagonist romana ostali su dosljedni svojim načelima te je prorok Ilija posvetio svoj život obrani božjih vrijednosti, a junak romana posvetio se dostizanju pravde i osveti kobne smrti svog preminulog brata. Ipak, Ilija se pita imaju li ljudi pravo uzimati Božje ovlasti i odlučivati o nečijem životu: „Imamo li pravo na Božji gnjev i je li on jedini lijek za ljude slične natporučniku Rebiću?“ (Mlakić, 2014: 211). Na počinjen čin Ilija gleda kao na dostizanje pravde, no paralelno ima stajalište da je istinita tvrdnja da postoji neka demonska privlačnost pri povratku na mjesto zločina (Mlakić, 2014: 232).

Ilija potiče sa svećenikom diskusiju o vjeri te dolazi do zaključka da je zbog ljudi poput njega pojam Boga uništen, a kao posljedica toga više ne vjeruje u istog. Kukoleča zapaža da se Ilija uspoređuje sa starozavjetnim prorokom koji je dovodio u pitanje proroke Baalove vjere kao što on dovodi u pitanje svećeničku pogrešnu viziju vjere (Kukoleča, 2017: 29). Iako svećenik tvrdi da vjeruje u Boga, Ilija mu argumentira neispravnost te izjave: „Ne vjerujete. Da vjerujete u Boga, ne biste od ljudi stvarali božanstva. Vaš Bog je poglavnik. To je jedini Bog u kojeg ste ikada vjerovali“ (Mlakić, 2014: 226).

Dakle, kroz cijelo djelo Iliju pokreće bijes i žarka želja za osvetom. No, Božji gnjev nije izazvan mržnjom prema vlastitom narodu, već nadom da će tako osvijestiti svoje grijehe i pokajati se za iste. Razlog je i „da obrani svoju čast. Njegova slava zahtijeva potpuno isključenje kulta lažnih bogova“ (Cocagnac, 2002: 36).

2.3. Simbolika kiše u romanu

Kiša je motiv koja se kontinuirano pojavljuje u ovom romanu te simbolizira Božji utjecaj. Zemljopisno je vezana uz područje Bosne pa ne pada tijekom boravka protagonista u Zagrebu, no dolaskom na naplatne kućice počinje opet padati (Mlakić, 2014: 166). Kiša simbolizira negativan razvoj situacije pa krene padati prije svakog ključnog događaja u djelu pa je tako i posljednji Ilijin susret sa Zoranom popraćen motivom kiše : „Otišao je. Zvuk kiše pojačao se kada je otvorio vrata. Tada sam ga posljednji put vidio“ (Mlakić,2014:120). Kukoleča u svojoj interpretaciji iznosi svoja zapažanja vezana uz brojne negativne konotacije koje se povezuju uz kišu, između ostalog, to su smrt i oružje. (Kukoleča, 2017: 30).

Česta je upotreba gradacije pri opisima koja služi za naglašavanje motiva kiše i nedaće koje dolaze s istom: „Kiša je sve jače padala i sada je tukla rafalno po nama. Zasipali su nas rojevi hladnih, nevidljivih metaka“ (Mlakić, 2014: 65). Protagonist Ilija gledajući kišu često se prisjeća tragedije koja se dogodila što u njemu budi dodatan bijes i želju za dostizanjem pravde.

Zanimljivo je da pripovjedač radi distinkciju između kiše u Zagrebu i kiše u Bosni koja je ključan motiv za sam roman (Mlakić, 2014: 233). Ne sviđa mu se kiša u gradu jer ima drugačiji zvuk i ne vidi nikakav njezin smisao dok s druge strane u Bosni predstavlja blagotvorni utjecaj Boga pa je i jednom opisana na taj način: „...Šum iznenadne kiše koja se spustila na šumu i podsjećala na Božji šapat“ (Mlakić, 2014: 188). Također, zanimljivo je primijetiti da je kiša padala kada su Ilijini bližnji izgubili život kao i kada je on oduzimao živote.

Budući da kiša u Mlakićevom opusu simbolizira zlo, uniforma u kojoj je počinio ubojstvo imala je upravo miris kiše: „Iza mene, na podu, ležala je uniforma, šareni zmijski svlak koji miriše na kišu“ (Mlakić, 2014: 143). U zadnjoj rečenici romana prisutni su motivi kiše koji predstavljaju nastavak ratnih zbivanja te potok Kišon koji simbolizira nova krvoprolića. „A tamo, u Galileji, padale su kiše, probudile su se utihnule i usahle rijeke, a potok Kišon šumio je iščekujući novu krv“ (Mlakić, 2014: 234). Kukoleča u svojoj analizi posljednju rečenicu tumači kao upozorenje da se ratnim nemirima i nasilju ne nazire kraj (Kukoleča, 2017: 31).

Božji gnjev roman je koji ekspresionistički opisuje nedaće rata, tjeskobu i strah kao i potragu za istinom i pravdom. Starozavjetni prorok Ilija kao i glavni protagonist romana

ustraju u svom naumu da dođu do istine i pravde, a kako bi uspjeli u svom naumu oboje poprimaju ulogu Boga koji ima pravo odlučivati o tuđim životima.

3. Ljudi koji su sadili drveće

Roman *Ljudi koji su sadili drveće* iz 2010. godine tematizira poslijeratni život šest ratnih veterana koji obiluje traumama, invaliditetom, psihičkim poremećajima te promjenom obrazaca ponašanja. Pokušavajući se nositi s užasom svojih sjećanja, ne mogu se prilagoditi društvenim normama koje od njih iziskuju povratak u novu svakodnevicu.

3.1. Dias Irae

Prvi dio romana nosi naziv *Dias Irae*, a radi se o latinskom himnu iz 13. stoljeća koji deskribira Sudnji dan, odnosno dan kada pravednici odlaze u Kraljevstvo nebesko, a grešnici trpe paklene muke. U *Bibliji*, pak, posljednja knjiga Novog zavjeta *Otkrivenje* tematizira smak svijeta. Kukoleča uočava sličnosti u opisu najave Sudnjeg dana: sviranjem trublja, a u *Bibliji* je gradacijski prikazan kroz anđelovo sviranje sedam truba (Kukoleča, 2017:7).

U himnu *Dias Irae* taj dan opisan je i kao dan gnjeva, a upravo se taj motiv ističe i u *Otkrivenju* od strane razjarenog Boga na ovozemaljski način života. „Svršetak rata već se pomalo nazirao i čekalo se tek da negdje netko dovoljno dovoljno moćan odsvira kraj“ (Mlakić, 2010:14). U ovoj rečenici bismo sintagmu „odsvirati kraj“ mogli povezati sa sedmom trubom nakon koje je uslijedilo vrijeme presude pravednicama i grešnicima. Kukoleča zapaža kako su u nastavku djela Kapetan i Braco su upravo slušali Mozartovu *Dias Irae* iz *Requiem*a, a kiša i gromovi su doprinosili samom ugođaju pjesme (Kukoleča, 2017:8).

3.2. Simbolika kiše

Kao i u prethodno analiziranom romanu, motiv kiše poprima dubinsko značenje te ima ulogu najave negativnih situacija koje će uslijediti, između ostalog, smrti koju u jednoj situaciji zbog nastalog potopa predviđa protagonist Braco (Mlakić, 2010: 128). Također, služi za naglašavanje negativnih emocija poput tuge i žaljenja: „U ustima je osjećao okus trešanja poslije kiše. Bile su slane. Od suza“ (Mlakić, 2010: 256).

Kukoleča zapaža da se u djelu *Božji gnjev* kiša zemljopisno vezuje s područjem Bosne, a identičnu situaciju imamo u ovom romanu pri povratku Roberta i Sanje (Kukoleča, 2017: 15) : „Zagreb je ostao za njima. Prošli su naplatne kućice. Kiša je sve jače padala“ (Mlakić, 2010: 96). Da se od kobne sudbine i nedaća ne može pobjeći i da se moramo nositi s istima svjedoči i citat: „Koja korist od kišobrana? Ne postoji kišobran koji može u potpunosti zaštititi od kiše. I uvijek si mokar, nosio ga ili ne. Može li se biti manje ili više mokar? Ili je svejedno? Ili je jedini pravi izbor: biti suh ili mokar?“ (Mlakić, 2010: 149). U prenesenom značenju ovaj citat preispituje postojanje crno-bijele karakterizacije te s jedne strane pridjev mokar označava zlu pokvarenu osobu, a suh dobronamjernu.

3.3. Propovjednik

Nekadašnji inženjer Propovjednik nedugo prije rata postao je psihički nestabilna osoba te ostatak svog života provodi recitirajući po ulicama ulomke iz *Biblije*, a osobito iz *Evandjelja* i *Otkrivenja*. Budući da su citati etičke naravi i prividno izgleda da je besmisleno što kontinuirano izgovara identične rečenice, no upravo pomoću njih postoji mogućnost da pobudi moral, empatiju pa i grižnju savjesti u iskvarenom društvu koje ga okružuje. Osobito ističe poruke evanđelista narodu koje ujedno predstavljaju put do samog raja.

U skupinu mudrosnih knjiga svrstava se pet knjiga, a u njih spada i *Propovjednik*. Ova knjiga pripisuje se Salomonu te je uvrštena i u kanon hebrejske *Biblije* (Popović, 2020: 11). Važno je naglasiti da i ovo djelo također služi kao apel za preobraćenje i osvješćivanje prolaznosti ovozemaljskog života kao i načina kako zavrijediti darove onozemaljskog. Mogli bismo reći da je Propovjednik doživio jednu vrstu preobraćenja jer je kao inženjer bio djelatnik tvornice Pobjede koja je stvarala ratne granate (Mlakić, 2010: 157). Popović zapaža da je za ovu mudrosnu knjigu karakterističan velik broj izreka: „... činjenične tvrdnje, komparativne izreke u obliku *bolje je*, brojčane izreke, pouke, tradicionalne izreke, prokletstva i blagoslovi“ (Popović, 2020: 263). Upravo je lik propovjednika u svrhu osvješćivanja svoje okoline da promisle o svojim postupcima i tretiraju s ljubavlju i poštovanjem svoje bližnje isticao brojne izreke, osobito citat iz evanđelja: „*Mjerom kojom mjerite mjerit će vam se. I nadodat će vam se*“ (Mlakić, 2010: 28, Mk 4,24). Popović dolazi do zaključka da su u knjizi *Propovjednik* „...nerijetko izrečene *proturječne tvrdnje* o istoj temi“ (Popović, 2020: 266). U romanu lik

propovjednika također ima kontradiktorne izjave pa iako konstantno ponavlja izreke iz *Biblije*, nedugo nakon psuje što je zapravo grijeh.

3.4. Šimun Cirenac

Četvrto poglavlje romana nosi naziv *Šimun Cirenac pomaže Isusu nositi križ* što je zapravo peta postaja Križnog puta. Dragan se poistovjetio s Isusom u trenutku neimaštine, a u prijatelju Borisu vidio je Šimuna Cirenca koji mu je izašao ususret u kriznim trenucima (Mlakić, 2010: 36).

U prvom poglavlju prisutan je opis tjeskobe i nemira koje je Braco konstantno osjećao tijekom rata. Međutim, na seosku kuću gledao je kao na: „...najapsurdnije mjesto koje je poznao na kojem se mogao preživjeti rat, sigurna oaza u srcu pakla“ (Mlakić, 2010: 16). Interijer kuće krasila je slika Srca Isusova te tragovi raspela. Zanimljivo je da su upravo ti religiozni simboli predstavljali razlog pronalaska unutrašnjeg mira i spokoja.

Dragan je detaljno analizirao slike koje je njegovom ocu poklonio poznati slikar Šohaj te došao do zaključka da je kontradiktorno da se na Isusovu licu koji je proživio mukotrpnu torturu za spasenje cijelog svijeta nazire smiješak. Intrigantno je da je porezavši se nožem po prstu, par kapi krvi palo na slike što je doprinijelo živopisnom opisu Isusovog prolijevanja krvi za sve ljude (Mlakić, 2010: 32).

Nadalje, u mjesnoj crkvi također se nalaze tri slike, a to su: *Isusovo rođenje*, druga *Isusovo uskrснуće* te *Isus tjera trgovce iz hrama*. Prve dvije slike donose prikaz važnih blagdana, a treća donosi negodovanje Isusa prema iskvarenom društvu koje mari isključivo za ovozemaljsko bogatstvo. U romanu dječaci imaju isti obrazac ponašanja kao i trgovci, odnosno spremni su zanemariti moralna i etička načela kako bi se domogli novca. Upravo zato su planirali ukrasti željezni križ, no jedan dječak Luka podsjetio ih je na grešnost tog čina kao i važnost samog križa.

3.5. Na obali rijeka babilonskih

Jedno od poglavlja knjige naslovljeno je *Na obali rijeka babilonskih* što je ujedno Psalam 137 u *Bibliji* koji kako ističe Tomić „...pjeva dramu izgnanika u Babilonu, njihovu težnju za domovinom, vjernost, plač i sveti bijes...“ (Tomić, 1986: 349).

Autor je povukao paralelu sa svojim zemljacima koji su iznimno patili nakon ratnih tragedija koje su ih zadesile: „A ljudi? Sjede na obali rijeka babilonskih i nariču“ (Mlakić, 2010: 157). Naime, u poslijeratnom razdoblju svi likovi suočeni su s fizičkim i psihičkim poteškoćama, no primorani su nastaviti sa svojim životom i stvoriti novu svakodnevicu.

3.6. Simbolika broja tri

Simbolika broja tri ima izrazitu važnost u religiji: „*Biblija* podrazumijeva, po kršćanskoj interpretaciji, tri glavne osobe koje su od čovjeka i ljudske okoline jače po vrsti, jer su Bog: riječ je o Bogu Ocu, njegovom Sinu Isusu Kristu i o Duhu Svetomu“ (Slavić, 2016:17). Braco se pitao zašto su odlučili zasaditi baš toliki broj sadnica: „Zašto baš tri? Počeo je nabrajati: tri su sina u bajkama, tri Božanske osobe, treći dan je uskrsnuo, tri je sve, početak, sredina i kraj, i obratno, tri su...“ (Mlakić, 2010: 261). Chevalier tvrdi da je tri „... izraz sveukupnosti, dovršenosti: ne može mu se *dodavati*“ (Chevalier, 2007: 773). Dakle, sadnja na kraju djela predstavlja pozitivan ishod.

4. Druga Noina arka

Dvojica usamljenika, tj. ugljenar Noa i pastir Ibrahim prepušteni su samima sebi na bosanskoj planini. Potpuno izolirani od vanjskog svijeta, primorani su naviknuti se na novi stil života te kreće njihova borba za preživljavanjem kao i poimanje da su potencijalno jedine osobe koje su preživjele potop. Noa smješta životinje u arku, no one ne opstaju na svijetu te, također, nestaju kao vrsta.

4.1. Potop

U samom naslovu antiutopijskog romana *Druga Noina Arka* uočavaju se intertekstualne poveznice s *Biblijom*. I ovaj roman i *Biblija* započinju *Knjigom postanka*, a drugi dio romana nosi naziv *Knjiga nestanka* koji najavljuje tematiku svršetka svijeta. Opis stvaranja svijeta gotovo je identičan kao biblijski: „U početku bijaše Duh i silna je tama ležala nad bezdanom, a Duh bijaše jedino svjetlo u tami“ (Mlakić, 2022: 9). Nadalje, povod za potop je u potpunosti jednak: ljudska zloba, nedjela i pokvarenost. U oba djela potop je neprekidno trajao četrdeset

dana i četrdeset noći. Na taj način Bog je odlučio kazniti svoj narod i ukazati na njihove pogrešne obrasce ponašanja.

4.2. Arka

Dok je u Bibliji arka sinonim za spasenje svih stvorenja koja se nalaze u istoj, u Mlakićevom romanu predstavlja „... posljednju ljudsku grobnicu, onu kojoj će zajednički počivati svi, ljudi i sve čemu je čovjek dao ime: zvijeri, ptice, psi, ovce, zečevi...“ (Mlakić, 2022: 79). Poput protagonista Ilije iz romana *Božji gnjev*, Noinoj karakterizaciji također doprinosi i analogija imenom. Naime, dobio je ime po kiši koja je u konačnici obilježila njegov život. Uočljivo je da su imena protagonista većinski biblijska: Noa, Ibrahim, a radnici su istoimenjaci s četiri evanđelista. Protagonisti su okupirani *Biblijom* pa čitaju *Novi zavjet, prisposobu o izgubljenom sinu, Ivanovo otkrivenje* i sl.

U *Bibliji* se kao dokaz da nakon svake kiše dolazi nešto dobro netom nakon potopa na nebu pojavila duga. Duga je simbol saveza i novog života, a upravo je Noin dolazak na svijet predstavljao dobru vijest nakon potopa: „Noa je došao na svijet dan-dva nakon što je kiša prestala, kada se voda počela povlačiti“ (Mlakić, 2020: 94).

Dok u Bibliji mužjak i ženka svake vrste uspješno prežive u arci, u ovom romanu to nije slučaj: „Tih dana uginula su dva preostala zeca“ (Mlakić, 2022: 113). Kao što je u *Bibliji* Noa imao zadatak skupiti životinje u arci kako bi preživjele potop, u romanu je Noa imao poriv da uginule životinje smjesti u istu: „Želio je pronaći njegove kosti i smjestiti ih u arku. Zbog nečega mu se to činilo važnim“ (Mlakić, 2022: 115). Također, u oba djela je čovjek bio zadužen za određivanje imena svom životinjskom svijetu. U epilogu se Noa budi iz dubokog sna te shvaća da ga nepoznati glas naziva Adamom. Dakle, prvi i posljednji čovjek na svijetu postaju imenjaci. (Mlakić, 2022: 145).

U biblijskoj verziji na početku svijeta bila je tama, no Bog je stvorio vječnu svjetlost. S druge strane, u Mlakićevu romanu tama predstavlja alfu i omegu, odnosno početak i svršetak svijeta. „U tom je trenutku vidio tamu kojom je sve započelo, koja bijaše sve, početak i kraj“ (Mlakić, 2022: 141). Dakle, potop je ili demonski prikaz Božjeg gnjeva i kažnjavanja grešnih ljudi ili je slika Noinog spasenja s obzirom da je prema *Knjizi postanka* Noa bio jedini čovjek pošteđen od potopa. Bog se smilovao Noinoj obitelji i životinjama u korablji i upotrijebio vjetar

da rasprši vodu vraćajući mogućnost života na kopnu nakon što je poplavom uništio sve i kaznio ljude za njihova nedjela. U konačnici, autor šalje jasnu poruku da svijet na kraju ostaje ovcama zbog ljudske neosviještenosti i nemara vezanog uz očuvanje planeta i brojne klimatske promjene: „Najprije je otvorio vrata staje i posljednji put pustio ovce van, a zatim otišao prema *arci* i uvukao se u nju“ (Mlakić, 2022: 140).

5. Zaključak

U prethodno analiziranim romanima *Božji gnjev*, *Ljudi koji su sadili drveće* te *Druga Noina arka* intertekstualnost se očituje uglavnom posredstvom korelacija s *Biblijom* na razini simbola, analogija imenom, citata te anegdota prisutnim u samom romanu. Uz pregršt biblijskih motiva, važan lajmotiv većine djela je rat. Kao što je u radu navedeno, radi se o antiratnom pismu koje potiče na razmišljanje o posljedicama i besmislu istog.

U prvom analiziranom romanu *Božji gnjev* protagonist Ilija određen je imenom pa ima brojne zajedničke karakteristike s istoimenim starozavjetnim prorokom. Naime, vođen željom za osvetom i dostizanjem pravde, ubija osobe krive za smrt njegovog brata i osam ostalih vojnika. Međutim, i u romanu i u *Bibliji* osveta se definira kao način uspostavljanja pravde, a ne kao čin potaknut mržnjom i zlobom. Osobita pozornost pridana je simbolici kiše koja u svakom romanu zapravo predstavlja krvoproliće i zlo te najavljuje nove sukobe. Uvijek je usko povezana s glavnim likom Ilijom kao i s područjem Bosne.

U drugom analiziranom djelu *Ljudi koji su sadili drveće* dočarava se poslijeratni život šest vojnika koji su primorani voditi normalan život iako im fizičke i psihičke posljedice nanesene u ratu to itekako onemogućuju. Prvi dio romana zove se *Dies Irae* te ima identičnu tematiku kao i *Otkrivenje*, tj. svršetak svijeta i posljednja knjiga *Biblije*. I u ovom romanu simbolika kiše igra veliku ulogu te prethodi katastrofama. U sljedećem poglavlju analizira se lik propovjednika koji je svjestan da su upravo ljudi krivi za nedaće koje su ih zadesile pa citirajući dijelove *Biblije* (osobito ulomke iz evanđelja, *Otkrivenje* i psalme) nastoji probuditi savjest u ljudi i potaknuti ih na preobraćenje. Ipak, u djelu se ističe lijepa gesta posudbe novca u kojoj se Dragan osjećao kao Isus, a na prijatelja je gledao kao na Šimuna koji mu je velikodušno

pomogao. Nadalje, važan je i *Psalam 137* koji donosi vapaj ljudi koji žude za Sionom. S druge strane, vojnici, također, uz svoja unutrašnja previranja i borbe, moraju nastaviti sa životom. U konačnici, istaknuta je simbolika broja tri koja ima posebno religijsko značenje.

Posljednje opisano djelo *Druga Noina arka* donosi apokaliptičnu priču o potopu koja ima intertekstualne veze s *Biblijom*, odnosno radi se o izokretanju starozavjetne priče. Naime, i u ovom djelu prisutan je Božji gnjev te je Bog odlučio iskorijeniti čovječanstvo. U samom naslovu, analogiji imenom te brojnim biblijskim simbolima uočljiva je intertekstualnost. Naratološki su određeni dijelovi deskribirani gotovo identično kao u *Bibliji* poput opisa stvaranja svijeta, uzroka i svrhe potopa te njegova trajanja. Ipak, iako arka u *Bibliji* služi kao mjesto spasenja, u ovom romanu predstavlja grobnicu.

Glavne odlike analiziranih romana su biblijska intertekstualnost i antiratno pismo. Upravo pomoću biblijskih simbola, likova i naracija koje aludiraju na *Bibliju*, Mlakić je uspješno ukazao na ratne ideologije kao kobne pogreške.

Literatura

1. Bišćan, Ana (2020). *Obrazac biblijske priče kao podtekst emotivnih veza u romanima Josipa Mlakića*. Diplomski rad. Zadar: Sveučilište u Zadru.
2. Chevalier, Jean (2007). *Rječnik simbola: mitovi, snovi, običaji, geste, oblici, likovi, boje, brojevi*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
3. Cocagnac, Maurice (2002). *Biblijski simboli: teološki pojmovnik*. Zagreb: Izdanja Antibarbus.
4. Huljek, Tajana (2020). *Interpretacija i metodički pristup romanu Božji gnjev Josipa Mlakića*. Diplomski rad. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu.
5. Kazaz, Enver (2012). *Subverzivne poetike*. Zagreb: Synopsis.
6. Kukoleča, Bojana (2017). *Biblijski intertekst u romanima Josipa Mlakića*. Diplomski rad. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu.
7. Lujanović, Nebojša (2018). *Prostor za otpadnike: Od ideologije i identiteta do književnog polja*. Zagreb: Leykam international.
8. Mlakić, Josip (2010). *Ljudi koji su sadili drveće*. Zagreb: V.B.Z.
9. Mlakić, Josip (2014). *Božji gnjev*. Zaprešić: Fraktura.
10. Mlakić, Josip (2022). *Druga Noina arka*. Zaprešić: Fraktura
11. Oraić Tolić, Dubravka (1990). *Teorija citatnosti*. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske.
12. Oraić Tolić, Dubravka (2019). *Citatnost u književnosti, umjetnosti i kulturi*. Zagreb: Naklada Ljevak.
13. Pavličić, Pavao (1998). „Intertekstualnost i intermedijalnost. Tipološki ogledi.“ U: *Intertekstualnost i intermedijalnost*. Ur. Zvonko Maković, Magdalena Medarić, Dubravka Oraić i Pavao Pavličić. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti, str. 156-195.
14. Popović, Anto (2000). *Mudrosne i poetske knjige*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.

15. Primorac, Strahimir (2012). *Linija razdvajanja: hrvatska proza o ratu i njegovim posljedicama 1990-2010*. Zagreb: Naklada Ljevak.
16. Slavić, Dean (2016). *Biblija kao književnost*. Zagreb: Školska knjiga.
17. Tomić, Celestin (1986). *Psalmi: kratki uvod i tumač*. Zagreb: Provincijati franjevac konventualaca.

